

W. Péterfi Rita

Kárpátaljai pedagógusjelöltek olvasáskultúrája

Kárpátalja annak a peremvidéknek a 19. századi elnevezése, amely a Szerednye–Munkács–Nagyszőlős vonalban húzódott. Ez az elnevezés terjedt át aztán idővel a Verhovinára, a Tiszahátra és a Máramarosra. Ezen a 12 800 km²-t magába foglaló területen ma hatszáz város és község található, melyeknek egy része már az Árpád-kori aprófalvak között megtalálható volt. A terület mai hivatalos elnevezése Zakarpatszka oblaszty, azaz Kárpátontúli terület. Az elnevezés a trianoni békeszerződés után fokozatosan került be a magyar köztudatba.

Hogy hány magyar is él az adott területen, erről megoszlanak a vélemények. Az 1979-es népszámlálás adatai szerint 158 446-an vallották magukat magyarnak. A becslések szerint azonban magyarnak minősíthetők 194 ezren. A magyarul beszélők száma viszont 220 ezerre tehető. (1) Az 1989-ben felvett statisztikai adatok ezzel szemben 155 000 magyarról tesznek említést. Összehasonlításképpen érdemes felsorolni az itt élő egyéb nemzetiségekre vonatkozó adatokat is. Tehát Kárpátalján a magyarokon kívül él még: 976 000 ukrán, 49 000 orosz, 29 000 román, 12 000 cigány, 7000 szlovák, 4000 zsidó, 2000 belorusz, valamint 690 lengyel és 500 cseh. (2) A terület etnikai összetételére vonatkozó első adatok a 19. század második feléből valók, melyek szerint a térség lakóinak egynegyede magyar volt (410 ezer főből 105 ezer). Jelenleg ez az arány 15 százalékos körüli. A kárpátaljai magyarok a Kárpát-medencében kisebbségben élő magyarok kb. 5 százalékát teszik ki.

A történelem az itt élők számára éppoly viharos évszázadokat hozott, mint a perem- és határvidéken élők számára általában. A térség központja egészen 1919-ig Munkács volt. Aztán a két világháború között Ungvár mesterséges fejlesztése kezdődött el.

Az előzmények

1991–1992-ben az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjának olvasáskutatással foglalkozó munkatársai vizsgálatukban arra keresték a választ, hogy milyen saját olvasási kultúra jellemzi a pedagógusjelölteket mint leendő hivatalos kultúrák közvetítőit. A kutatók tervei szerint az ehhez szükséges adatokat négy hazai és három határon túli város pedagógusképző intézményében vették volna fel. Az élet azonban úgy hozta, hogy a hazai helyszínek (Budapest, Jászberény, Nyíregyháza, Pécs) mellett csak az erdélyi Székelyudvarhelyről és a szlovákiai Nyitráról érkeztek vissza a kérdőívek. A vizsgálatban eredetileg szereplő Munkácsi Tanítóképzőből a kérdőíveket nem kaptuk meg. Ennek többek között oka volt a két ország közötti nehézkes közlekedés, valamint a kérdőívek gyanús volta, s akadályokba ütközött azok Magyarországra való eljuttatása is. Mire 1994 őszére a kérdőívek mégis a kutatók rendelkezésére álltak, addigra már megtörtént a többi feldolgozása és az adatok elemzése. Ez a dolgozat tehát arra vállalkozik, hogy a Kárpátaljáról visszaérkezett 37 kérdőív adataira támaszkodva megpróbáljon következtetéseket levonni a pedagógusjelöltek olvasási szokásain túl attól

tűdjeikre, kisebbségi helyzetükre, értékrendjükre vonatkozóan is, összevetve azokat a magyar, illetve a szlovákiai és az erdélyi eredményekkel.

Az oktatási rendszerről. Történeti áttekintés

A térség magyar anyanyelvi oktatása változatos képet mutat. Legfőbb jellemzője az – mint azt *Orosz Ildikó* írja –, hogy „Kárpátaljának 1945 óta nincs olyan magyar nyelvű oktatási intézményhálózata, amely az óvodától az egyetemig biztosítaná a gyermekek anyanyelvű tanulását”. (3) Szerencsésebbnek mondhatják magukat azok a települések, ahol nagyobb számban, nagyobb tömbben élnek magyarok, mert ott 1945 után sem szakadt meg az oktatás az elemi és az általános iskolákban. Ezek elsősorban a munkácsi, ungvári, beregszászi és nagyszőlősi járás magyarlakta falvai.

Az óvodai szint vagy „képzés” szempontjából a falvak előnyösebb helyzetben tudhatták magukat, mint a városok, mivel a falvakban legalább magyarul beszéltek a gyerekekhez, bár anyanyelvi nevelés, tanmenet 1988-ig nem létezett számukra. A városokban azonban 1989-ig – még a 70–80 százalékban magyarul tanították Beregszászon sem – nem volt magyar óvoda. A szülőket mindez arra ösztönözte, hogy gyermekeiket ne anyanyelvi iskolába írtassák, ha később továbbtaníttatni szeretnék őket. Ennek az lett következménye, hogy a magyar iskolák tanulóinak létszáma folyamatosan csökkent, az orosz és az ukrán osztályoké pedig egyre növekedett, s napjainkban néhány faluban már nincs anyanyelvi oktatás.

1953 volt az az év, amikor Kárpátalján az első magyar tannyelvű középiskola megkezdte működését. A vizsgálatunkban is szereplő Munkácsi Tanítóképző jelentette hosszú időn keresztül a középfokú anyanyelvű oktatás egyetlen lehetőségét. (Az iskola először Huszton működött, ahonnan aztán Munkácsra települt.) Igaz, ebben az iskolában sem kizárólag magyarul folyik az oktatás, mindössze néhány tárgy nyelve a magyar. Egyetemi képzés Kárpátalján az Ungvári Állami Egyetemen 1946-tól folyt, de ez nem jelentette egyben azt is, hogy magyarul is oktattak volna. 1963-ban indult meg aztán magyar filológusok, magyar nyelv- és irodalomtanárok képzése. Mint *Orosz Ildikó* írja: „Egyetlen tárgyat sem hallgatnak magyarul azok, akik más szakra (fizikára, kémiára, történelemre stb.) iratkoztak be, holott egyes karokon az ott tanuló magyar anyanyelvű diákok száma megengedné a magyar csoportok kialakítását. Az utóbbi időkhöz az Ungvári Állami Egyetemre, Kárpátalja valamennyi szakközépiskolájába és szakmunkásképzőjébe csak ukrán vagy orosz nyelven felvételizhettek a magyar jelentkezők.” (4)

A jelenlegi oktatási helyzet

Kárpátalján 53 magyar tannyelvű iskola, 19 ukrán–magyar, 10 orosz–magyar és 2 háromtannyelvű (orosz–ukrán–magyar) iskola működik. Tehát a területen összesen 84 iskolában folyik magyar tannyelvű oktatás. (5) Az utóbbi évek kirajzolódó tendenciája azt mutatja – és a számok is ezt bizonyítják –, hogy mind több szülő adja magyar iskolába, magyar osztályba gyermekét. Két év alatt – 1987 és 1989 között – a magyar tannyelvű osztályokba beiratkozó elsősök száma 2 százalékkal nőtt, 7,2 százalékról 9 százalékra. De nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy a magyar gyermekek 34 százaléka még mindig nem részesül intézményes anyanyelvi oktatásban. Eredménynek tekinthetjük, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben az Ungvári Állami Egyetemre 1989-től a magyar diákok magyarul felvételizhetnek.

A vizsgálatba bevontak szociológiai jellemzői

Mivel összesen 37 kérdőív érkezett vissza, ezért a pedagógusképzésben résztvevők egészére vonatkozó általánosítások nem tehetők. A kirajzolódó nagyobb tendenciákat azonban érdemes vizsgálat tárgyává tenni. A megkérdezettek 15 és 18 év közötti fiatalok

voltak, mivel Kárpátalján a tanítóképzés – mint már korábban említettem, a hazai gyakorlattal szemben – középfokon történik. A pedagóguspálya a határon túl is elsősorban a nőket vonzza, vagy talán pontosabban fogalmazva: a tanítók a gyengébbik nem képviselőiből toborzódnak. A 37 fiatal között mindössze 4 fiú található.

A diákok a középiskolába egyaránt érkeznek aprófalvakból vagy a járásokból (Ungvárról, Beregszászról, Nagyszőlősről), de egyötödük helyben, Munkácson lakik. A kérdezettek 30 különböző településen élnek. Több mint a kétharmaduk albérlésben, ötödük kollégiumban, csak ritkán előforduló eset, hogy valaki rokonainál lakna. A munkácsi tanítóképzősök szüleinek döntő többsége, több mint 60 százaléka valamilyen középfokú végzettséggel rendelkezik. (Összességében az apák 62 százaléka, az anyák 66 százaléka középiskolai végzettségű.) A fennmaradó hányad nagyobbik részét az alapfokú végzettségűek teszik ki. Tehát elmondhatjuk, hogy a diplomával rendelkező szülők gyerekei csekély számban vannak jelen a tanítóképzőben, mivel az ő arányuk 10% körül mozog. Míg Nyitrán a hallgatók harmada, tanulmányainak befejezésekor másodgenerációs pedagógusnak számít majd – mivel nem ritkán mindkét szülő ezen a pályán dolgozik –, addig a kárpátaljaiak között mindössze 3 diák édesanyja tanár, illetve óvónő.

Nyelvhasználat

Szokták mondani, az az anyanyelvünk, amin számolunk. Még hozzátennem, az, amin gyerekkorunkban megtanítanak számolni. Először gyakran a mesékben találkozunk, a három próbatétellel, a hét törpével, a hétfejű sárkánnyal és a többiekkel. De ez elsősorban nem a számolás, hanem a nyelv, a beszéd elsajátítása, a szókincs bővítése miatt fontos. S hogy mindemellett valami a lélek mélyebb rétegeiben is történik, azt a gyerekek mese iránti igénye mutatja.

A kárpátaljai pedagógusjelöltek szüleinek több mint a fele – talán ebből a felismerésből is – gyakran mesélt gyermekének, s ezt kivétel nélkül mindannyian anyanyelvükön tették. Olyan szülő nem is akadt, aki mindkét nyelven vagy más nyelven tette volna ezt. *Bruno Bettelheim* óta pontosan tudjuk, hogy a személyiség fejlődésében mekkora jelentőséggel bírnak ezek a szülők vagy testvérek által könyvből felolvasott vagy fejből elmondott, esetleg kitalált történetek. (6) S mindez azért különösen fontos a Kárpátalján élő és felnövekvő nemzedékek számára, mert az anyanyelv elsajátításának időszakában és a közvetlenül ezt követő években nem állt a gyerekek rendelkezésére olyan óvodai hálozat, ahol az anyanyelvi nevelés megoldott lett volna.

A nyelvhasználattal kapcsolatosan arra a kérdésre, hogy: „Gyermekkorában általában milyen nyelveken beszéltek az Ön környezetében?” – válaszként mindenkinél a magyart kaptuk, egy fő kivételével. Ugyanezt figyelhettük meg Nyitrán és Székelyudvarhelyen, ahol 99–97 százalékban családban használt nyelvnek a magyart mondták. Kárpátalján a gyerekek mind otthon, mind rokonaik és barátaik körében, valamint lakókörnyezetükben magyarul beszéltek. Néhány esetben említették csupán második nyelvként az ukránt vagy az orosz. A nyelvhasználatban egyetlen kivételt az iskola jelent, ahol az összes említés 29 százalékát tette ki a másik két nyelv. Ebből a szempontból, vagyis hogy milyen nyelven kommunikálnak az iskolában, Nyitra (89 százalék) és Székelyudvarhely (43 százalék) között állnak a kárpátaljaiak (71 százalék).

Ebben a kérdéscsoportban szerepelt külön kérdésként az iskola tanítási nyelve (s ez nem összetévesztendő az előző kérdéssel), amelyből kiderült, hogy a válaszolók egy fő kivételével általános iskolájukat mindannyian magyar tanítási nyelvű iskolában végezték. A középiskolákra vonatkozó adatok azonban már differenciáltabbak. Az azonban nem derült ki a válaszokból, hogy az említések hány esetben fednek egy-, két- vagy háromtan nyelvű iskolát. Mindenesetre az említett tanítási nyelveknél 50 százalékban jelent meg a magyar. A másik 50 százalékon 44 : 6 százalék arányban osztozik az orosz és az ukrán.

A fenti tendenciák rajzolódtak ki akkor is, ha a jelenleg az iskolában, az üzletekben, valamint a családi és baráti körben használt nyelvre kérdeztünk rá. A családban használt nyelvek között a magyar a domináns. Ezt követik a barátok, ahol a magyar mellett időnként már megjelenik az orosz is. Az iskolában főleg a magyar, de majdnem ugyanolyan százalékban (48 százalék) jelenik meg az orosz. Az üzletekben használt nyelvénél kétszer annyian említik a gyakori eseteknél az orosz, mint a magyart. Ez azért érdekes jelenség, mert a gyerekek és szüleik felé azt közvetíti, hogy a külvilágban való boldogulásukhoz az anyanyelvük nem elegendő.

A kulturális szokásokat tekintve Kárpátalja mind Nyitrától, mind Udvarhelytől eltérő képet mutat, s itt egy harmadik szokáscsoport rajzolódik ki. A kárpátaljaiak jellegzetesége, hogy míg a színház- és mozilátogatás, valamint rádióhallgatás és televíziózás esetében a magyar mellett megjelenik más nyelv is, addig a napi- és hetilap, illetve a folyóiratok olvasásánál szinte kizárólag anyanyelvüket használják.

Színházba a megkérdezettek kétharmada nem jár. Akik mégis, azoknak 20 százaléka főleg magyar nyelvű előadásokat látogat. S csak egy töredékük az, aki a magyar mellett más nyelvű előadásra is elmegy. Moziba a diákok fele egyáltalán nem jár, a fennmaradó 50 százalékot a más nyelvű filmeket nézők teszik ki. Alig voltak néhányan olyanok, akik kizárólag magyar nyelvű mozifilmeket néztek volna. Ennek oka elsősorban az lehet, hogy nagy számban vetítenek orosz vagy ukrán nyelvű filmeket. A kulturális szokásokat illetően a mozilátogatásnál a legnagyobb jelentőségű a második vagy harmadik nyelv szerepe.

A válaszolók között nem volt olyan, aki ne hallgatna rádiót. Kétharmaduk ezt magyarul, negyedük más nyelven is teszi. Ebből a szempontból a kárpátaljaiak megelőzik a másik két ország pedagógusjelöltjeit, ugyanis a nyitraiak 50 százaléka, az udvarhelyiek 40 százaléka hallgat magyar nyelvű adásokat. Ennek valószínűleg oka, hogy a magyar nyelvű adások a térségben jól foghatók. A televíziózással is hasonló a helyzet, mint a rádiózással. A kapott eredmények szinte teljes egészében fedik egymást. A tévénezést vizsgálva sem találtunk olyan diákot, aki csak más nyelvű adást nézett volna, ugyanúgy, mint a rádiózásnál.

Mint már korábban említettem, a kulturális tevékenységek között markánsan kirajzolódó csoportot képez a napilap-, a hetilap- és a folyóiratolvasás. Kárpátalján a magyar szinte egyeduralmú e téren. Csak elvétve fordul elő válaszadó, aki más nyelven is olvasna lapokat. A másik két határon túli városban is nagyobb arányban van jelen a magyar, de nem ilyen mértékben. Kárpátalján mindössze három olyan diák volt, aki nem olvasta rendszeresen a Kárpáti Igaz Szót. A térség e lapját eredetileg ukránból fordították, míg nem 1965-ben önálló magyar szerkesztésű lappá vált. A Kárpáti Igaz Szó mellett másként a Beregi Hírlap áll, amely az ukrán nyelvű kiadás mutációja. A megjelenő három járási lap egyike. (A másik két lap az Ungvári Hírek és A Kommunizmus Zászlaja.) A rendszeresen olvasott napilapok között még említették a magyarországi Kelet-Magyarországot és Népszavát. A hetilapokra nézve nem jellemző, hogy a válaszolók inkább a helyben megjelenőket olvasnák. Mert bár első helyen a Kárpátontúli Ifjúság című lap áll, közelében kap helyet a Nők Lapja és a Képes Újság. A megkérdezettek említették még a Szabad Földet, a Kiskegyedet, a Kárpátaljai Ifjúságot és a Családi Lapot. Ukrán vagy orosz nyelvű lapt egyikük sem olvas.

A rendszeresen olvasott folyóiratok között a legnépszerűbb a Miskolcon megjelenő Kárpátalja, amely 1990 óta jelenik meg. A lap a szavazatok felét kapta. Az Ungváron szerkesztett és Budapesten kiadott Hatodik Sípra a válaszadók 25 százalékban hivatkoztak. Mindkét említett lap irodalmi-közéleti-kulturális folyóiratnak nevezi meg magát. A maradék egynegyed részt olyan lapok teszik ki, mint az Ifjúsági Magazin, a Fülös, a Hát-tér, Az Alsó Osztályok, a Világ Ifjúsága a Nimród, a Fotó, a Popcorn és a West-teszt magazin. Érdemes megjegyezni, hogy míg Nyitrán és Udvarhelyen – ha nem is nagy szám-

ban –, de jelen vannak a magyarországi politikai lapok, a Magyar Narancs vagy a Beszélő, addig a munkácsi diákok ilyen lapokat nem említettek.

Miket és kiket olvasnak?

A pedagógusjelöltek esetében is igaz a megállapítás, hogy az ő ízlésükön, igényességükön, olvasottságukon is múlik az, hogy tanítványaik olvasó és olvasni szerető, a könyvek közt biztossággal eligazodó, választani képes felnöttekké válnak-e. A tantervek egyre nagyobb szabadságot biztosítanak a pedagógusoknak a kötelező olvasmányok kiválasztására, az ajánló listák összeállítására. Az ő személyükön is múlik, hogy diákjaik találnak-e olyan személyt a környezetükben, akikkel elbeszélgethetnek az olvasmányélményeikről, vitatkozhatnak a felmerülő kérdésekről, esetleg akik személyre szólóan könyvet tudnak ajánlani nekik. Ezért áll az érdeklődés középpontjában a kérdés, hogy a jövő évezred pedagógusai mennyire olvasottak, s válaszaik alapján milyen olvasmányterkép rajzolható meg.

Arra a kérdésre, hogy milyen típusú könyveket olvasnak a legszívesebben, a diákok leggyakrabban a kalandregényt említették: a megkérdezetteknek összesen a 20 százaléka. Második helyre a szórakoztató regény, harmadikra pedig a klasszikus regény és novella, valamint a krimi került. Ezt követték a versek, a történelmi regények és a vallásos irodalom. Egyetlen kérdészt sem szavazott az útleírásra, a történelmi művekre (visszaemlékezésekre, dokumentumirodalomra) és a társadalomtudományi könyvek kategóriájára. Ebből kitűnik, hogy a tanítójelöltek számára a szívesebben olvasott könyvek között inkább az ún. kevésbé fajsúlyos, főként szórakoztató funkciót betöltő könyvek szerepelnek. Ha egy kategóriába – a fajsúlyosabb fikció kategóriájába – vonjuk a klasszikus regényt, a novellát, a modern regényt és a történelmi regényt, akkor azt tapasztaljuk, hogy a válaszok egynegyede érkezett rájuk. A többi pedagógusképző intézményben felvett adatok szerint erre a kategóriára – helyszíntől függően – a diákok 40, illetve 50 százaléka szavazott.

A fikcióhoz viszonyítva az ismeretközlő művek (dokumentum, visszaemlékezések, társadalomtudományi, humán könyvek, természettudományos, műszaki könyvek) a legkevésbé kedvelt könyvtípusok közé sorolhatók, ugyanis a 106 szavazatból mindössze 1 volt, amely a természettudományos és műszaki könyveket részesítette előnyben.

Ezek után nézzük meg, hogy mi is az, amit a tanítójelöltek az utóbbi hat hónapban olvastak. A kérdés megfogalmazói itt már a szerzők és címek konkrét megnevezését várták, mivel pontos képet kívántak kapni az olvasottakról. Az első tíz leggyakrabban említett könyv szinte mindegyike klasszikusnak számít. A világirodalom és az iskolai kötelező olvasmányok szereplői vonulnak itt fel. Feltehetően ez utóbbi nagymértékben befolyásolja a kapott eredményt. A tízes listán hat magyar és négy külföldi mű található. Egyetlen bestseller szerzőnek sikerült csak ide bekerülnie, a magyar származású *Claire Kennethnek*. Rajta kívül mind a magyarországi, mind a határon túli helyszínek jóval gyakrabban említették *Robin Cook*, *Knittel* vagy *Lőrincz L. László* nevét. Érdemes meg-

---

A kulturális szokásokat tekintve Kárpátalja mind Nyitrától, mind Udvarhelytől eltérő képet mutat, s itt egy harmadik szokáscsoport rajzolódik ki. A kárpátaljaiak jellegzetessége, hogy míg a színház- és mozilátogatás, valamint rádióhallgatás és televíziózás esetében a magyar mellett megjelenik más nyelv is, addig a napi- és hetilap, illetve a folyóiratok olvasásánál szinte kizárólag anyanyelvüket használják.

---

jegyezni, hogy erre a tízes listára nem került fel modern szerző, kortárs hazai irodalom vagy ukrán, illetve orosz író.

Kedvelt művek (az említésszámok csökkenő rendjében)

Név és cím	Említésszám
1. <i>Shakespeare, W.: Rómeó és Júlia</i>	10
2. <i>Jókai M.: Egy magyar nábob</i>	6
3. <i>Jókai M.: Kárpáthy Zoltán</i>	5
<i>Móricz Zs.: Árvácska</i>	5
4. <i>Mikszáth K.: Fekete város</i>	4
5. <i>Brontë, Ch.: Jane Eyre</i>	3
<i>Hugo, V.: Nyomorultak</i>	3
<i>Jókai M.: Nincsen ördög</i>	3
<i>Kenneth, Cl.: Május Manhattanben</i>	3
<i>Mikszáth K.: Beszterce ostroma</i>	3

A kedvelt külföldi és magyar írók listáját végignézve, ugyanazt tapasztaljuk, mint amit az utóbbi hat hónap olvasmányélményeinél. A klasszikus nevek állnak az élen. *Lőrincz Judit* és *Vidra Szabó Ferenc* összevont listáin (7) az első két helyen ugyanúgy Jókai és Mikszáth áll, mint a kárpátaljai. A továbbiakban is nagy egyezéseket mutat a két lista, talán egy árnyalatnyival nagyobb klasszikus kedveltséggel a munkácsi tanítóképzősök körében. Azonban teljes egészében hiányoznak olyan szerzők, mint Berkesi András vagy Szilvási Lajos, akik különösen a hetvenes években álltak az élmezőnyben, de még ma is fel-felbukkannak olykor. Olyan tartósabb élményt nyújtó szerzők azonban nem jelennek meg a válaszok között, mint *Ottlik Géza*, *Esterházy Péter*, *Németh László*, *Déry Tibor* vagy *Sütő András*. A kedvelt magyar írók listájának végén egy tömbben áll három igen termékeny, a szórakoztató irodalomban közismert szerző: *Lőrincz L. László*, *Nemere István* és *Rejtő Jenő*. A kedvelt külföldi szerzők listáin ugyanazok a nevek találhatók, mint az egyéb helyszínek összesített listáin. Innen is bestseller szerzők „hiányoznak”: *R. Merle*, *E. M. Remarque* és *M. Mitchell*. Ha Claire Kenneth nevét nem olvasnánk a válaszok között, könnyen egy 40–50 évvel ezelőtti kérdőív adatainak vélhetnénk az eredményeket. Úgy tűnik, Székelyudvarhelyhez és Nyitrához képest a Kárpátalján élő magyarság számára a legnagyobb az elszigeteltség az anyaországtól. Hozzájuk jutnak el a leglassabban a modern, kortárs művek. Olvasmányaik között legnagyobb számban klasszikusok, romantikusok, illetve az iskolai tananyag, a hivatalos tantervek szereplői állnak.

Kedvelt magyar írók (az említésszám csökkenő rendjében)

Név	Említésszám
1. <i>Jókai M.</i>	31
2. <i>Mikszáth K.</i>	22
3. <i>Gárdonyi G.</i>	15
4. <i>Móricz Zs.</i>	12
5. <i>Fekete I.</i>	9
6. <i>Móra F.</i>	6
7. <i>Lőrincz L. L.</i>	3
<i>Nemere I.</i>	3
<i>Rejtő J.</i>	3

Kedvelt külföldi írók (az említésszám csökkenő rendjében)

Név	Említésszám
1. <i>Hugo, V.</i>	18
2. <i>Brontë, Ch.</i>	11
3. <i>Kenneth, Cl.</i>	10
4. <i>Dumas, A.</i>	7
5. <i>Dickens, Ch.</i>	6
<i>Shakespeare, W.</i>	6
6. <i>London, J.</i>	4
<i>Tolsztoj, L.</i>	4
<i>Verne, J.</i>	4
<i>Wilde, O.</i>	4
7. <i>Christie, A.</i>	3

„Az a nyelv egy nemzetnek, ami a napfény az eleven világnak...”

Ezt válaszolta egy 15 éves péterfalvi fiú arra a kérdésre, hogy mit jelent számára magyarnak lenni. Véleménye a kérdésre adott válaszok egyik jól elkülönülő vonalát képviseli. A megkérdezettek döntő többségének ugyanis a nyelvet, a hagyományokat, a hovatartozást jelenti a magyarsága. Nem egy pedagógusjelölt említette, hogy ez számára azt is jelenti, amit tovább kell adnia a következő nemzedéknek. Ez azért bír különös jelentőséggel, mert a ma még diákként iskolapadban ülők egy-két-három év múlva már nemzetiségi „testvéreiket” oktatják, s rajtuk is múlik, hogy hagyományaikból, nyelvük-ből mit és mennyit örökítenek át.

A gyakran visszaköszönő válaszok ugyanúgy, mint az egyediek, a sajátosan megfogalmazottak közül valók (ez utóbbira példa annak a 17 éves munkácsi lánynak a válasza, aki számára valamiféle idegenséget, kívülállást jelent magyarnak lenni mind a szülőföldön, mind az anyaországban):

– „Elsősorban nemzeti büszkeséget, anyanyelvet, hovatartozást, felelősséget embertársaim iránt, kiváltságot (pozitív értelemben), hogy Kárpátalján lehetek magyar” (16 éves kisbégányi lány);

– „Számomra magyarnak lenni nagyon nagy dicsőség itt Kárpátalján. Soha nem riaszt vissza az a tudat, hogy harcolni kell néha a jogainkért” (17 éves viski lány);

– „Magyarul beszélni, írni olvasni. Tudakozódní a magyarság története, tradíciói iránt. Jó lenne, ha a képzőben is magyarul tanulnánk. A legfontosabb azonban az, hogy ki kell tartani minden körülményben” (16 éves fornoszi lány);

– „Nehéz dolog, mert Ukrajnában magyarok vagyunk – amit persze nem szégyenlünk –, Magyarországon pedig csak »muszkák«, ami eléggé sértő” (17 éves munkácsi lány);

– „Szerintem ennek két oldala van: az egyik az, hogy megőrizni mindazt, amit őseink ránk hagytak, sőt továbbadni azt. A másik pedig, hogy nap mint nap találkozunk olyan akadályokkal, amelyek kizárólag a nemzetiséggel kapcsolatosak” (17 éves ungvári lány).

A magyarság jövője

Az előző kérdéshez kapcsolódóan a magyarság távolabbi jövőjét firtató kérdéssel igyekeztünk képet kapni arról, hogy milyen jövőkép él a kisebbségben élő tanítójelöltekben. A megkérdezettek valamennyien határozottan állástfoglaltak, nem volt olyan, aki kitérő, semleges választ adott volna. A válaszok tartalomelemzését elvégezve el-

mondhatjuk, hogy a pesszimistán gondolkodók vannak túlsúlyban. Ők azok, akikben erősebben él az elnyomás, a szorongatottság érzése és a megsemmisülés fenyegetettsége – feltehetően szörványhelyzetükből adódóan is. Okként nemegyszer a romló nyelvet és a társadalmi aktivitás hiányát jelölték meg. Búvópatakként, de jónéhányszor megjelennek az optimista válaszok, amelyek által feladatokkal teli, tevékeny jövőkép rajzolódik ki. Ebben a megkérdezettek mindenképp helyet szánnak szervezetüknek, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségnek (KMKSZ), valamint a Magyarok Világszövetségének. Kárpátalja volt az egyedüli helyszín – a kérdőívek másik két határon túli helyszínét is megvizsgálva –, ahol a megkérdezettek a nemzeti-etnikai identitás kidolgozásához és egyáltalán a megmaradáshoz szükségét érezték a nemzetiségi magyar szervezeteknek. Ízelítőül álljon itt néhány idézet:

- „Ha a magyarok elnyomását, eloroszosítását elfogadjuk, akkor itt Kárpátalján nem lesz jövője” (16 éves técsői lány);
- „Ha a magyarság kicsit aktívabb, előrelátóbb lenne, akkor egy szép jövőt képzelek el, de jelenleg kissé pesszimista vagyok”;
- „Inkább nem táplállok túl nagy reményeket, mert az itteni magyarság távolabbi jövőjére nézve, úgy gondolom, nem sok pozitív változás fog bekövetkezni” (16 éves munkácsi lány);
- „Kilátástalannak!” (17 éves nagydolmányi lány);
- „Kárpátalján szerintem nehéz lesz a magyarok jövője. Ezt indokolja a magyarok társadalmi helyzete, és az is, hogy a magyar nyelvben rengeteg idegen szó fordul elő, főleg városban az utóbbi időben” (17 éves csongori lány);
- „Szerintem a magyarság majd valamikor, annak ellenére, hogy most még nem egységes, egyesülni fog, és akkor majd közösen ápolhatjuk a kultúránkat és hagyományainkat” (16 éves tiszabökényi lány);
- „Remélem, nem lesz rosszabb, és a KMKSZ fog valamit tenni annak érdekében, hogy jobb legyen a magyarság jövője, mint a jelen” (16 éves borzsovai lány);
- „A magyarság az utóbbi időben egy új úton indult el. Az első lépés ezen az úton a Világszövetség (magyar) létrehozása, mely a jövőben segítségére lesz a magyaroknak úgy az anyaországban, mint a világ bármely részén” (15 éves csetfalvi lány);
- „Szerintem a magyarságnak nagy jövője van itt Kárpátalján, mivel már kezdünk egy kicsit talpra állani. Nem valami gyorsan, de azért még optimista vagyok” (15 éves viski lány);
- „A magyarság szerintem a jövőben is meg tudja tartani pozícióját a világban, és segíteni fognak egymásnak, azoknak a magyaroknak, akik etnikai kisebbségben élnek, érvényesítik majd jogukat” (16 éves fornosi lány);

Versek mérlegen

Szerző és cím megjelölése nélkül 10 versrészlet került a tanítójelöltek elé. Arra kértük őket, értékeljék azokat művészi értékük szempontjából egy ötfokú skálán. Azért maradtak a versrészletek anonimak, hogy a nevek ne szolgálhassanak iránytűül, az olvasói választás alapját képező nevek ne befolyásolhassák a megkérdezetteket. Nem arra voltunk kíváncsiak, hogy a tanítójelöltek felismerik-e a műveket, hanem arra, milyen értékelési készséggel, esztétikai ízléssel rendelkeznek. A versek témája a szerelem volt; azok a megjelenítésben, a formában, a téma megközelítésében tértek el egymástól. A kutatók, akik *Halász Lászlónak* és *Nagy Attilának* az 1970-es évek elején alkalmazott versrészleteit vették alapul, *Petri György* és *Kukorelly Endre* egy-egy versének részletével módosították a listát. Így volt köztük olyan, amely esetleg az iskolai tanulmányokból ismert volt a diákok előtt, volt köztük modernebb megfogalmazású is, volt igényesebb és igénytelenebb is.

A megkérdezettek érdeklődését ez a kérdés keltette fel leginkább, mert mindannyian minősítették a versrészleteket, s annak ellenére nem hagyták megválaszolatlanul, hogy már a kérdőív utolsó „feladatát” jelentette. Egyidejűleg a kutatók még azt kérték a minő-

sítés mellett a pedagógusjelöltektől, hogy válasszák ki a számukra legértékesebb, illetve legértéktelenebb két-két verset, és választásukat néhány szóval indokolják meg.

A kárpátaljai pedagógusjelöltek értéktétele alapján a rangsor élén a 9. számú versrészlet (Farkas Imre) áll 4,6-es átlaggal. A harmadikosok tetszését ez olyannyira megnyerte, hogy azt mindannyian 5-ös osztályzattal illették. Ennyire egybehangzó véleménnyel még egy verset fogadtak: a 3. számút (Pilinszky János). Amíg azonban Farkas Imre versére a szöveges bírálatokban egy elmarasztaló vélemény is született a számtalan dicsérő sor mellett, addig nem akadt hallgató, aki Pilinszkyt az értékesek között említette volna. Az átlagokat rangsorolva a 2. helyre két klasszikus, Radnóti Miklós és Tóth Árpád került. A 3. helyen pedig két kortárs szerző, Baranyi Ferenc és Petri György áll. A további helyeken ugyanilyen módon osztoznak a kalsszikusok és a kortársak. Egyikük dominanciájáról sem beszélhetünk.

Farkas Imre nemcsak az átlagok alapján áll az élen, hanem a legértékesebbnek ítélt versre leadott szavazatok alapján is. Így ő kapta a szavazatok majdnem 50 százalékát. A legértéktelenebbnek ítélt versekre szavazók egyharmada nevezte meg a 3. számú versrészletet, azaz Pilinszkyt. Álljanak itt példaként az egyes részletekre értékelések. Itt is igyekeztem egyrészt a tipikusak, a visszatérők közül, másrészt az egyedülálló vélemények közül idézni. Ha a megkérdezett a verset az értékesek között említette, akkor (+) jelet, ellenkező esetben (-) jelet tettem az idézetek elé.

1. sz. versrészlet: „Ha nagyon feszítjük,
Elpattan a húr is:
Ne bánts d a szívemet,
Tele van az ügyis!”

(Pósa Lajos: Ha nagyon feszítjük)

(+) „Emlékversszerű és nagyon szép”; „Nagyon tetszenek a rímelő sorok és a költő stílusa”. (-) „Olyan népdal- vagy emlékvers íze van”; „Amatőr költőnek művére utal, primitív, ám ebben is van igazság”; „Túl egyszerű. Ilyen verset az irodalomhoz semmit sem érő ember is tud írni. Még hosszú idő sem kell neki hozzá”.

2. sz. versrészlet: „Neked még azt is megbocsátom,
hogy nincs mit megbocsátanom,
kegyetlenül jó vagy te hozzám,
a jószág már fájdalom.”

(Baranyi Ferenc: Megbocsátom)

(+) „Összefüggéseket tár fel az étellel”; „Mivel nagy álmodozó vagyok, nagyon megfogott engem, mert romantikus”; (-) „Csak száraz szavakat hallhatunk a szerelemről”. „Értelmetlennek, semmitmondónak találom.”

3. sz. versrészlet: „Csukott ajtókon zörgetek.
Sötét szobád, akár az akna.
A falakon hideg lobog.
Sírásod mázoló a falra.”

(Pilinszky János: Utószó)

(-) „Nagyon hideg”; „Nincs benne semmilyen érzés”; „Ez a vers olyan horrorszerű, nem tetszett semmi”; „A vers mondanivalója száraz, szürke, szinte nem lehet kihámozni a mondanivalót. Ellentétek érződnek a sorok értelmében.”

4. sz. versrészlet: „Mióta készülök, hogy elmondjam neked
szerelmem rejtett csillagrendszerét;
egy képben csak talán, s csupán a lényegét.
De nyüzsgő s áradó vagy bennem, mint a lét,
és néha meg olyan, oly biztos és örök,
mint kőben a megkövesült csigaház.”

(Radnóti Miklós: Tétova óda)

(+) „Gyönyörű költői hasonlatok.”

5. sz. versrészlet: „*Megszoktalak, akár a levegőt,
bármerre nézek, mindeniütt te vagy,
szekrényem alján, a fiókjaimban,
az agyvelőmben, és nem veszek észre.*”
(Kosztolányi Dezső: *Feleségemnek*)

(-) „Az ilyen szavak: szekrény, fiók, agyvelő, nem szerelmes versbe valók.”

7. sz. versrészlet: „*A hangjára emlékszem. Vagyis
emlékszem egy hangra. De hogy mély-e
vagy magas, vagy milyen, azt nem tudom.
Azt soha nem is tudtam. Kiment az
ajtón, nem is intett, ott ültem
tovább. Még sokáig vártam. Mert nem
lehetett megmozdulni. Megittam
a maradék bort. Tíz évig. Vagy tíz
éve. Az ajtót nem csukta be.
Este volt. Bámultam ki a résen.*”
- (Kukorelly Endre: *Elszánt legyek*)

(+) „Szinte fogvatart.” (-) „A vers gyönyörű. Összefüggés viszont nincs a mondatok és sorok között. Filozofikus vers: befelé forduló. Egy elmúlt szerelemről szól, de ott van mellette a bor is, az örök részegség. Hiába mondják, hogy a szerelem megrészegít, jelen esetben szerintem ez nem fér össze”; „Én a rímhez kötöttség mellett állok. Egyszerűen nem tudok végigolvasni egy hosszú (a futurizmus elvei szerint megírt) »szabad« verset.”

8. sz. versrészlet: „*Távolodom-közeledem, szeretlek,
magam számára is fel-fellobbanok.
Kimaradok, maradok, nyugodt vagyok, vagyok.
Ha van ilyen: tébolyult nyugalom
– így jellemezhető állapotom.
A világ pedig? Álom? Kőhalom?*”
(Petri György: *Mayának*)

(+) „Ez a vers segítséget nyújtana, ha egy lánynak udvarolnék, ha bevallanám neki, hogy szeretem”; „Hatott az érzelmeimre”. (-) „Számomra ez a vers nem fejez ki semmit”; „Üres, csengés nélküli szavak vannak benne, melyek nagyon bizonytalan hangulatot adnak a versnek”.

9. sz. versrészlet: „*Te még sokat és sokszor fogsz szeretni
Úgy mint most engem, vadul, esztelen.
Én nem fogok mást, csak téged szeretni.
S a halálom lesz ez a szerelem.*”
(Farkas Imre: *A te szerelmed*)

(+) „Szép rímbe van szedve”; „Ez a versrészlet tetszett a legjobban, mert a költő egyszerű módon ecseteli a legtisztább emberi érzést: a szerelmet. Bebizonyítja nekünk, hogy a szerelem az, amiért érdemes élni a földön”; „Ha szerelmes levelet írnék egy lánynak, ez a vers benne lenne”; „Olyan *Petőfi-szerű*, és én szertem a *Petőfi-verseket*”. (-) „Ilyen verset nem szavalnak közönség előtt.”

10. sz. versrészlet: „*Éltem fölött, a messzeségben,
Emlékem ragyog, mint alkonyi égen
Az arany ormok –
Megnövekedve a szomorú télben,
S az eget is, mely még rámborul kéken,
Vállaidon te hordod.*”
(Tóth Árpád: *Életem fölött*)

(+) „Szeretem az olyan verseket, amelyekben a sorok rimelnek. Tetszik, hogy a vers érzelmmel fűtött, s metaforikus ábrázolást is tartalmaz”; „Érzelemgazdagnak találok, jó az ábrázolásmód, érdekes hasonlatokat tartalmaz”; „Azért tetszett, mert van benne érzelem és jóság”. (–) „Nincs számomra semmi mondanivalója.”

A versteszt átlagai alapján alakuló rangsor

Munkács	Székelyudvarhely	Nyitra	Magyarország
1. Farkas I.	1. Tóth Á.	1. Radnóti M.	1. Radnóti M.
2. Radnóti M.	2. Petri Gy.	2. Tóth Á.	2. Tóth Á.
3. Tóth Á.	3. Radnóti M.	3. Petri Gy.	3. Kukorelly E.
4. Petri Gy.	4. Farkas I.	4. Kosztolányi D.	4. Pilinszky J.
5. Baranyi F.	5. Kukorelly E.	5. József A.	5. Kosztolányi D.
6. József A.	6. Kosztolányi D.	6. Farkas I.	József A.
7. Pósa L.	7. Baranyi L.	7. Kukorelly E.	Petri Gy.
8. Kukorelly E.	8. Pilinszky J.	8. Pilinszky J.	6. Farkas I.
9. Kosztolányi D.	9. József A.	9. Baranyi F.	7. Baranyi F.
10. Pilinszky J.	10. Pósa L.	10. Pósa L.	8. Pósa L.

Megállapítható, hogy a munkácsiak ízlése leginkább a székelyudvarhelyiekével mutat hasonlóságot, de az élenjáró első három szerző között mindenhol megtalálható Radnóti és Tóth Árpád neve. Különbségek inkább a rangsor alsóbb régióiban vannak. Ami érdekességként mutatkozik, az a nyitrai és a magyarországi főiskolások válaszai közti hasonlóság. Mindkét csoport válaszolójának leginkább a Radnóti Miklóstól és Tóth Árpádtól származó versrészlet tetszett, és legkevésbé Baranyi Ferenc és Pósa Lajos sorait értékelték. A munkácsi tanítójelöltek által leginkább elutasított Pilinszky Székelyudvarhelyen és Nyitrán is a lista utolsó harmadában szerepel, csak a magyarországi főiskolások oszlopában került a mezőny első felébe. Úgy látszik, Pilinszky nem hagyományos, a megszokottól eltérő költészete még idegen az inkább a tradicionálisabb irodalmat előnyben részesítő, inkább archaikusabb jegetek mutató irodalom és befogadói számára.

Összegezés

Kárpátalja oktatási rendszerére az egységesség hiánya, az óvodától az egyetemig vezető út kiépítetlensége jellemző. Középfokú, magyar tannyelvű intézet a tanítóképző, ahová Kárpátalja egészéről érkeznek a diákok. A tanítóképzés itt középfokon történik. A Munkácsi Tanítóképző másfélezer diákja közül 160 a magyar. A képzés ideje 4 év. Az intézmény magyar óvónőket és tanítókat képez, ahol csak az órák kisebb részének nyelve a magyar. A korábbi tendenciák lassan megfordulni látszanak, most már minden helyre van hallgató, sőt túljelentkezés is. A könyvtár legnagyobb gondja itt is a kötelező olvasmányok számító kötetek hiánya.

Munkácsra az egyetlen teljes egészében magyar iskola a II. Rákóczi Ferenc Középfokú Iskola. A képzés 6 éves korban, 0. osztályban kezdődik, és a 11. tanév végén érettségivel zárul. Az iskola sikerként könyveli el, hogy három éve, az 5. osztálytól már világirodalmat is oktatnak. A középfokú iskolák befejeztével a diákok az Ungvári Állami Egyetemen tanulhatnak tovább, ahol működik magyar szak, és néhány éve annak, hogy oda magyarul is felvételizhetnek. Másik lehetőség az, hogy a diákok a nyíregyházi főiskola Beregszászon működő kihelyezett tagozatán tanulnak tovább. 1994 szeptemberében indult itt az első évfolyam. Azok a diákok, akik Magyarországon szeretnének továbbtanulni, azoknak először a Kodolányi János Nemzetközi Előkészítő Intézet vizsgáján kell megfelelniük, s utána mehetnek az anyaország felsőoktatási intézményeibe felvételizni. Szerződés köti őket, hogy tanulmányaik befejeztével Kárpátalján helyezkedjenek el.

Míg évekkel ezelőtt Munkácson több magyar könyvesbolt is működött, addig ma már egy sincs. Magyar nyelvű könyveket Magyarországon lehetne beszerezni, de a rossz anyagi körülmények miatt ezt sem a könyvtárak, sem a magánemberek nem tehetik meg. A tanárokkal, könyvtárosokkal, iskolavezetőkkel folytatott beszélgetések alapján elmondható, hogy a térség könyvtárainak legnagyobb problémáját az egyre inkább elavuló állomány jelenti. Sem a gyerekeknek, sem a felnőtt olvasóknak nem tudják a kezébe adni az újabban megjelent kiadványokat, s mint már említettem, az iskolákban a kötelező irodalom biztosítása is nagy gondot jelent. A könyvekhez hasonlóan a napi- és hetilapok, valamint a folyóiratok terén is nagy hiány mutatkozik. Míg néhány évvel ezelőtt a munkahelyeken és a postán a magyar lapok előfizethetők voltak, addig ma a két ország között ilyen megállapodás nem létezik. A családok gyakran nemcsak hetilapot és folyóiratot járattak, de napilapok előfizetői voltak. Friss információhoz így ma már csak televízió keresztül juthatnak az emberek.

A II. Rákóczi Ferenc Irodalmi és Művelődési Kör közreműködésével a váci Katona Lajos Városi Könyvtár leselejtezett állománya a KMKSZ tulajdonába került, így most már működik Munkácson – amely kétszázézer lakosának 10 százaléka magyar – egy teljes egészében magyar könyvtár. Ez az egyetlen hely a városban, ahol több hónapos késséssel ugyan, de töredék áron, hozzá lehet jutni a magyar heti- és havilapokhoz.

Ez a tanulmány, amely a Munkácsi Tanítóképzőből visszaérkezett kérdőívek feldolgozásából és értékeléséből született, Lőrincz Judit és Vidra Szabó Ferenc 1991-92-ben folytatott kutatásához kapcsolódik. A Munkácsi Tanítóképző diákjainak olvasmányai kettős képet rajzolnak ki. Ugyanis egyrészt a klasszikusnak számító szerzők szerepelnek a listákon, másrészt az ún. szerelmes füzetek. Az archaikusabb vonások így keverednek a határokat nem ismerő piac irodalmával. Az utóbbi hat hónapban olvasott könyvekből összeállított tízes listán szereplő szerzők többsége szintén a klasszikusok közül kerül ki. Elmondható, hogy a világirodalom és az iskolai kötelező olvasmányok szerzői vonulnak itt fel. Erre a listára azonban nem került fel modern szerző, kortárs hazai irodalom, vagy ukrán, illetve orosz író. A kulturális szokásokat tekintve Kárpátalja mind Nyitrától, mind Székelyudvarhelytől eltérő képet mutat, egy harmadik szokáscsoport rajzolódik ki itt. A kárpátaljaiak jellegzetessége, hogy míg a színház- és mozilátogatás, valamint rádióhallgatás és televíziózás esetében a magyar mellett megjelenik egy másik nyelv, addig a napi- és hetilapok, illetve folyóiratok olvasásánál a válaszolók szinte kizárólag az anyanyelvüket használják.

A magyarság jövőjét a tanítójelöltek többsége buzdítón ítéli meg. Ennek oka a szorongatottság érzése, a megsemmisülés fenyegető veszélye. A diákok aggódnak a nyelv romlása miatt, de tudatában vannak annak, hogy választott hivatásuk nagyobb felelősséggel ruházza fel őket.

Jegyzet

- (1) KOCSIS KÁROLY–KOCSISNÉ HODOSI ESZTER: *Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében*. Budapest 1991.
- (2) S. BENEDEK ANDRÁS: *A tettenérhető történelem*. Ungvár–Budapest 1993.
- SZABÓ ÁRPÁD: *Oktatásügy Kárpátalján*. Unió. 1991. 1. sz. 18–21. old.
- (3) OROSZ ILDIKÓ: *Non scholae, sed vitae*. Hatodik Sip, 1990. 2. sz. 12–19. old.
- (4) Uo.
- (5) Uo.
- (6) BETTELHEIM, BRUNO: *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Budapest 1985.
- (7) LŐRINCZ JUDIT–VIDRA SZABÓ FERENC: *Minerva papjai? Pedagógusjelöltek olvasáskultúrája*. Budapest 1994.

Irodalom

- FERDINEC IRÉN: *Az iskolai oktatás története Kárpátalján a 20. század 40–60-as éveiben*. Kandidátusi értekezés tézisei. Ungvár 1996.
- GEREBEN FERENC–LŐRINCZ JUDIT–NAGY ATTILA–VIDRA SZABÓ FERENC: *Magyar olvasáskultúra határon innen és túl*. Budapest 1993.